

વીર સંવત ૨૫૦૨, જયેષ્ઠ વદ ૭, શુક્રવાર
તા. ૧૮-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૧૬ થી ૨૧, પ્રવચન નં. ૧૨

૧૬મી ગાથાનો સારાંશ. સારાંશ એ છે કે 'કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ ઉસ પરમાત્માકે સમાન...' જેવા કેવળજ્ઞાની પ્રગટ પરમાત્મા છે એવો જ આ આત્મા પરમાત્મા સમાન છે એમ ધ્યાન કરવું, એમ કહે છે. કેવળજ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ છે. અહીં કેવળજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનમય (આત્મા છે). જ્ઞાન તે આત્મા, એ એક વ્યવહાર થઈ ગયો. સદ્ભુત અનુપચાર વ્યવહાર, એ વિકલ્પ છે. જ્ઞાનમય. જેવું પરમાત્માનું કેવળજ્ઞાનમય સ્વરૂપ છે એવું જ આ આત્માનું જ્ઞાનમય.. છે? 'કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ ઉસ પરમાત્માકે સમાન રાગાદિ રહિત...' રાગથી રહિત 'અપને શુદ્ધાત્માકો પહ્યાન,...' પોતાનો આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એને જાણીને 'વહી સાક્ષાત્ ઉપાદેય હૈ.' પોતાનો શુદ્ધ ધ્રુવ આત્મા એ જ આત્માને ઉપાદેય છે. દષ્ટિમાં એ આદરવા લાયક છે.

મુમુક્ષુ :- અમારો આત્મા કેવળજ્ઞાનાદિ સ્વરૂપ છે?

ઉત્તર :- હા. કીધું ને એકલું જ્ઞાનમય છે. એની પર્યાય પ્રગટ થઈ છે, અહીં (પ્રગટ) નથી, પણ છે કેવળજ્ઞાનમય. કેવળ એટલે એકલું જ્ઞાન. એમ. એ પર્યાય વ્યક્તરૂપે થઈ છે. અહીંયાં શક્તિરૂપે છે. આહાહા..! કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, કેવળઆનંદ, કેવળવીર્ય એ અનંત ચતુષ્ટય સ્વભાવ એ આત્મા (છે). એનું જ્ઞાન કરી, એને સાક્ષાત્ ઉપાદેય (કર). આહાહા..!

'અન્ય સબ સંકલ્પ વિકલ્પ ત્યાગને યોગ્ય હૈં. અબ સંકલ્પ વિકલ્પકા સ્વરૂપ કહતે હૈં,...' એ 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં અર્થ છે એ જ આ છે. કોઈક કોઈક ઠેકાણે 'શ્રીમદ્' સંકલ્પ-વિકલ્પનો અર્થ ... કર્યો છે. સંકલ્પનો અર્થ નિર્ધારિત અધ્યવસાય, વિકલ્પનો અનિર્ધારિત એવો અર્થ કર્યો છે. આ ઠીક છે. આપણે ત્યાં આવ્યું છે. ૧૦મા કળશમાં. 'સમયસાર'માં ૧૦મા કળશમાં. દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મ એ મારા એવો સંકલ્પ અને જ્ઞેયભેદે જ્ઞાનનો ભેદ માલુમ પડવો, જ્ઞાનનો ભેદ ભિન્ન-ભિન્ન જ્ઞેય ભેદે જ્ઞાનનો ભેદ માલુમ પડવો એને વિકલ્પ કહે છે. ૧૦મા કળશમાં છે.

મુમુક્ષુ :- બીજો અર્થ...

ઉત્તર :- ના. ૧૦મો કળશ છે ને? 'વિલીનકલ્પવિકલ્પજાલં' એનો અર્થ કર્યો છે. 'દ્રવ્યકર્મ,...'-જડ, 'ભાવકર્મ,...'-પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ અને 'નોકર્મ,...'-વાણી, શરીર. 'આદિ પુદ્ગલદ્રવ્યોમાં પોતાની કલ્પના કરવી તેને સંકલ્પ કહે છે...' એ મિથ્યાત્વનો સંકલ્પ લીધો છે. 'અને જ્ઞેયોના ભેદથી જ્ઞાનમાં ભેદ માલુમ થવો...' જ્ઞેય ભિન્ન-ભિન્ન છે એવું જ્ઞાન ભિન્ન-ભિન્ન માલુમ પડે 'તેને વિકલ્પ કહે છે.' અહીંયાં એ અર્થ કર્યો છે. સંકલ્પ. 'બાહ્ય વસ્તુ...' એ 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં છે. 'બાહ્યવસ્તુ...' પોતા સિવાય બાહ્યવસ્તુ 'પુત્ર,...' આ

પુત્ર મારો છે એ મમત્વ એ સંકલ્પ છે. ‘સ્રી,...’ મારી છે. આ સ્રી મારી છે. એવું મમત્વ એ સંકલ્પ છે. ‘કુટુંબ,...’ મારું. આ મારું કુટુંબ છે. આહાહા..! ‘બાંધવ,...’ મારા. એ અમારા ભાઈઓ છે. આહાહા..! એ સંકલ્પ છે. ‘આદિ સચેતન પદાર્થ,...’ બાહ્ય, હોં! જીવવાળા પદાર્થ. ‘તથા ચાંદી, સોના, રત્ન, મણિકે આભૂષણ આદિ અચેતન પદાર્થ હૈં, ઈન સબકો અપને સમજે, કિ યે મેરે હૈં, એસે મમત્વ પરિણામકો સંકલ્પ જાનના.’ સમજાણું કાંઈ? બાહ્ય પદાર્થ સચેતન અને અચેતન, એને પોતાના જાણવા-માનવા એ સંકલ્પ છે.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાદષ્ટિ...

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ ... આમાં પણ સંકલ્પનું મિથ્યાત્વ આવ્યું ને? ૧૦માં. દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મ એ મારા એને સંકલ્પ કહે છે, એ મિથ્યાત્વ છે. ‘સમયસાર’ ૧૦માં (કળશમાં) કીધું ને? અને પોતા.. વિકલ્પની વ્યાખ્યા આમાં એ છે. ત્યાં એમ છે કે જ્ઞેયભેદે જ્ઞાનમાં ભિન્ન-ભિન્ન (ભેદ) ભાસવો એ અનંતાનુબંધીનો વિકલ્પ છે. સંકલ્પ મિથ્યાત્વ છે. વિકલ્પ તે અનંતાનુબંધીનો અસ્થિરતાનો વિકલ્પ છે. અરે..! આવી વાતું.

‘મૈં સુખી,...’ ઓલું બાહ્યમાં હતું. બાહ્ય પદાર્થો સચેત કે અચેત. એ મારા એવો જે સંકલ્પ. અને ‘મૈં સુખી,...’ હું સુખી છું, હું દુઃખી છું. ‘ઈત્યાદિ હર્ષ-વિષાદરૂપ પરિણામ...’ હર્ષ અને ખેદરૂપી ભાવ, એને અહીં વિકલ્પ કહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? અપેક્ષાએ ત્યાં એમ કહ્યું .. મૂળ તો એ થયું, પરપદાર્થ છે એ મારા, એ સંકલ્પ મિથ્યાત્વ અને જ્ઞેયભેદે જ્ઞાનમાં ભેદ માલુમ પડવો. એટલે એમાં અહીં એમ લીધું હું સુખી, દુઃખી છું. એવી જે કલ્પના તેને વિકલ્પ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ‘શ્રીમદ્’માં જરી બીજો અર્થ છે થોડો. ‘શ્રીમદ્’માં છે. ‘નિર્ધારિત સંકલ્પ, કોઈપણ અધ્યવસાયનો નિર્ધાર તેને સંકલ્પ (કહે છે). ‘અપૂર્ણનો નિર્ધાર એ વિકલ્પ.’ એવો અર્થ કર્યો જરી. ... છે. દ્રવ્યસંગ્રહની ..આ ટીકા એને આધારે છે ને. અહીં કહેવું છે કે, પ્રભુ! શુદ્ધ જ્ઞાનઘન સ્વરૂપ આત્મા (છે), એનું જ્ઞાન કરીને એને આદરવો અને ધ્યાન કરવું અને સંકલ્પ-વિકલ્પ છોડી દેવા. આ વાત છે. આહાહા..! આ ‘અમરચંદ્રજી’નું આવ્યું છે ને? તપમાં પણ સેવા કરવી, તપ છોડી દેવું. એવી રચના. ‘અમરચંદ્રજી’નું છે ને.

એમ કે પોતે તપમાં હોય પણ જ્યારે સેવા કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તપ છોડીને સેવા કરવી. એવું ‘મહાવીર’ ભગવાનનું મૂળ કથન છે. કોણ સેવા કરે? શું માણસને... એવું મોટું આખું ચીતર્યું છે. ‘અમરપાઠ’ કે એવું કાંઈક છે ને?

અહીં તો કહે છે કે પરની સેવા કરી શકે એ માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! લોકોને એવું લાગે કે આહાહા..! કરો, ભાઈ! પોતાને સુખ-દુઃખ થાય એ છોડી દેવું. પણ બીજાને સુખ દેવું. આહાહા..! બીજાની પ્રાણરક્ષા જીવ કરી શકે છે?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારથી કરી શકે.

ઉત્તર :- વ્યવહારથી કરી શકે એટલે શું? કરી શકતો નથી. પ્રાણરક્ષણ એટલે દયા અને પ્રાણસંહાર એટલે હિંસા. આત્મા પરની પ્રાણરક્ષા અને પરનો પ્રાણસંહાર કરી શકતો નથી.

કેમકે પર પદાર્થ સ્વતંત્ર છે. એમાં શું કરે? કરે શું? જ્ઞાયકસ્વરૂપ જ્ઞાન કરે શું? રાગ કરે એ પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા..! પરનું કરે એ તો પ્રશ્ન છે જ નહિ. જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, એને રાગનો કર્તા ઠરાવવો એ પણ ભ્રમ છે. જ્ઞાન જ્ઞાન કરે. જ્ઞાન રાગ કરે? સમજાય છે કાંઈ? રાગ થાય એને જાણો. એ તો જ્ઞાન કરે છે. રાગ થાય ખરો. રાગને અડ્યા વિના પોતામાં રહીને રાગને જાણો. આહાહા..! આવી ચીજ છે. લોકોએ બાહ્યમાં એવો ધર્મને ઘુસેડી નાખ્યો છે ને. બીજાને આમ કરવું, બીજાનું આ કરવું.

મુમુક્ષુ :- બીજાનું શું કરી શકે ?

ઉત્તર :- શું કરે? બાપા! તને ખબર નથી, ભાઈ!

આ ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એ રાગને કરે એ ક્યાંથી આવ્યું અંદર? નિર્મળ શુદ્ધ સ્વભાવ એ વિકારને કેમ કરે? આહાહા..! એનું પરિણામન જરી વિકારનું હોય તો એને જાણો કે આ છે એટલું. આહાહા..! કરવા લાયક છે એમ કરીને રાગ કરે એવું સ્વરૂપમાં ક્યાં છે? આહા..! ઝીણી વાતું બહુ. જગતની સાથે મેળ કરવો કઠણ ભારે.

અહીં તો આ વાત લીધી. બાહ્ય ચીજ સચેતન અને બાહ્ય ચીજ અચેતન ચાંદી, સોનું આદિ એ મારા છે એને અહીં સંકલ્પ કહ્યો અને હું સુખી, દુઃખી છું, હરખ-શોક કરવો એને વિકલ્પ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ખરેખર હું સુખી-દુઃખી છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. અને પરવસ્તુ મારી એ માન્યતા પણ મિથ્યાત્વ છે. એટલે સંકલ્પ-વિકલ્પના અર્થમાં મિથ્યાત્વનું આ જાતનું આવે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અને ત્યાં ૧૦મા કળશમાં કહ્યું, દ્રવ્યકર્મ-ભાવકર્મ-નોકર્મ મારા એ ખરેખર બહાર ચીજ થઈ. છે રાગ ભાવ અંદર પણ એ બાહ્ય છે. બાહ્ય છે ને એ તો? આની ચીજ ક્યાં છે? અને આ જ્ઞેયો ભિન્ન ભિન્ન ભાસતા મારું જ્ઞાન પણ ભિન્ન ભિન્ન (ભેદરૂપ) થયું એવો વિકલ્પ તે અનંતાનુબંધીનો વિકલ્પ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આવું ઝીણું!

‘ઈસ પ્રકાર સંકલ્પ-વિકલ્પકા સ્વરૂપ જાનના ચાલિયે.’ ત્યાં ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં એ (આવ્યું), સર્વત્ર આ (અર્થ) કરવો. સંકલ્પ-વિકલ્પનો અર્થ સર્વત્ર આ જાણવો, એમ લખ્યું છે. સર્વત્ર. જ્યાં જ્યાં સંકલ્પ-વિકલ્પનો અર્થ આવો કરવો. એમાં એવું છે, અહીં ... જુઓ! આમાં છે, લ્યો. એ આમાં છે. સર્વત્ર જ્ઞાતવ્યં. સંકલ્પ-વિકલ્પનો અર્થ સર્વત્ર જ્ઞાતવ્યં. મૂળ તો ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ તે હું. એ સિવાય પરવસ્તુ તે હું, એ મિથ્યાત્વ અને સંકલ્પ-વિકલ્પનો ભાવ છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? એ ૧૬ ગાથા થઈ.

અથ નિત્યનિરઙ્ગનજ્ઞાનમયપરમાનન્દસ્વભાવશાન્તશિવસ્વરૂપંદર્શયન્નાહ -

૧૭) ણિચ્ચુ ણિરંજણુ ણાણમઝ પરમાણંદ-સહાઝ।

જો એહઝ સો સંતુ સિઝ તાસુ મુણિજ્જહિ ભાઝ।૧૭।

નિત્યો નિરઙ્ગનો જ્ઞાનમયઃ પરમાનન્દસ્વભાવઃ।

ય ઈદ્દશઃ સ શાન્તઃ શિવઃ તસ્ય મન્યસ્વ ભાવમ્।૧૭।

ગિચ્ચુ ગિરંજણુ ણાણમઝ પરમાણંદસહાઝ દ્રવ્યાર્થિકનયેન નિત્યોઽવિનશ્ચરઃ, રાગાદિકર્મમલ-
રૂપાઞ્જનરહિતત્વાન્નિરઞ્જનઃ, કેવલજ્ઞાનેન નિર્વૃત્તત્વાત્ જ્ઞાનમયઃ, શુદ્ધાત્મભાવનોત્થ-
વીતરાગાનન્દપરિણતત્વાત્પરમાનન્દસ્વભાવઃ જો એહઝ સો સંતુ સિઝ ય ઇત્થંભૂતઃ સ શાન્તઃ શિવો
ભવતિ હે પ્રભાકરભટ્ટ તાસુ મુણિજ્જહિ ભાઝ તસ્ય વીતરાગત્વાત્ શાન્તસ્ય પરમાનન્દસુખમયત્વાત્
શિવસ્વરૂપસ્ય ત્વં જાનીહિ ભાવય। કં ભાવય। શુદ્ધબુદ્ધૈકસ્વભાવમિત્યભિપ્રાયઃ॥૧૭॥

આગે નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાનંદસ્વભાવ શાંત ઓર શિવસ્વરૂપકા વર્ણન કરતે હૈં -

ગાથા - ૧૭

અન્વયાર્થ :- [નિત્યઃ] દ્રવ્યાર્થિકનયકર અવિનાશી [નિરઞ્જનઃ] રાગાદિક ઉપાધિસે રહિત
અથવા કર્મમલરૂપી અંજનસે રહિત [જ્ઞાનમયઃ] કેવલજ્ઞાનસે પરિપૂર્ણ ઓર [પરમાનંદસ્વભાવઃ]
શુદ્ધાત્મ ભાવના કર ઉત્પન્ન હુએ વીતરાગ પરમાનંદકર પરિણત હૈ, [યઃ ઈદ્દશઃ] જો એસા હૈ, [સઃ] વહી
[શાન્તઃ શિવઃ] શાંતરૂપ ઓર શિવસ્વરૂપ હૈ, [તસ્ય] ઝસી પરમાત્માકા [ભાવં] શુદ્ધ-બુદ્ધ સ્વભાવ
[જાનાહિ] હે પ્રભાકરભટ્ટ, તૂ જાન અર્થાત્ ધ્યાન કર॥૧૭॥

હવે નિત્ય, નિરંજન, જ્ઞાનમય, પરમાનંદ સ્વભાવરૂપ શાંત શિવસ્વરૂપને દર્શાવતાં કહે
છે :

ભાવાર્થ : દ્રવ્યાર્થિકનયથી અવિનશ્ચર, રાગાદિકર્મમળરૂપ અંજનથી રહિત હોવાથી
નિરંજન, કેવળજ્ઞાનથી રચાયેલ હોવાથી જ્ઞાનમય, શુદ્ધ આત્મભાવનાથી ઉત્પન્ન વીતરાગ
આનંદરૂપે પરિણમેલા હોવાથી પરમાનંદસ્વભાવી-એવા જે છે તે શાંત અને શિવ છે. હે
પ્રભાકરભટ્ટ! જે વીતરાગ હોવાથી શાંત છે અને પરમાનંદરૂપ સુખમય હોવાથી શિવસ્વરૂપ
છે. તેવા એક (કેવળ) શુદ્ધબુદ્ધ સ્વભાવને તું જાણ અર્થાત્ શુદ્ધબુદ્ધ સ્વભાવને જાણ એ
અભિપ્રાય છે. ૧૭.

ગાથા-૧૭ ઉપર પ્રવચન

‘નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાનંદસ્વભાવ શાંત ઓર શિવસ્વરૂપકા વર્ણન કરતે હૈં.’
પ્રગટ દશા જે પરમાત્માની છે. એનું વર્ણન કરે છે. પણ એવો હું સ્વભાવે-દષ્ટિએ, દષ્ટિની
અપેક્ષાએ દ્રવ્યાર્થિકનયે એવો જ હું છું. ભગવાન પર્યાયમાં પ્રગટ છે, એવો હું જ અંદર છું.
આહાહા...! ૧૭મું.

૧૭) ગિચ્ચુ ગિરંજણુ ણાણમઝ પરમાણંદ-સહાઝ।

જો એહઝ સો સંતુ સિઝ તાસુ મુણિજ્જહિ ભાઝ।૧૭।

અહીં બીજો કોઈ શિવસ્વરૂપ અનાદિનો જુદો છે, જગતનો કર્તા છે એમ નહિ. એમ કહે છે.

અન્વયાર્થ :- ‘દ્રવ્યાર્થિકનયકર અવિનાશી...’ કોણ? પરમાત્મા ચિત્સ્વરૂપ તે. ‘દ્રવ્યાર્થિકનયકર અવિનાશી રાગાદિક ઉપાધિસે રહિત અથવા કર્મમલરૂપી અંજનસે રહિત...’ ‘નિરજ્જનઃ’ છે ને? ‘જ્ઞાનમયઃ’ ‘કેવલજ્ઞાનસે પરિપૂર્ણા ઔર શુદ્ધાત્મ ભાવના કર ઉત્પન્ન હુએ વીતરાગ પરમાનંદકર પરિણત હૈ,...’ ઓહો..! વર્તમાન લીધું છે ને? પરમાત્મા શુદ્ધ દશા. ‘કેવલજ્ઞાનસે પરિપૂર્ણા...’ પરમાત્મા અને ‘શુદ્ધાત્મ ભાવના કર ઉત્પન્ન હુએ વીતરાગ પરમાનંદકર પરિણત હૈ,...’ આહાહા..! ‘જો ઐસા હૈ, વહી શાંતરૂપ ઔર શિવસ્વરૂપ હૈ, ઉસી પરમાત્માકા શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વભાવ હે પ્રભાકર ભટ્ટ, તૂ જ્ઞાન....’ કોઈ એના કર્તા શિવ છે એ નહિ. આવું શિવનું સ્વરૂપ છે. પરમાત્મા સિદ્ધ થઈ ગયેલા. શાંત શિવ.

‘ઉસી પરમાત્માકા...’ ‘ભાવં જ્ઞાનાહિ’ ‘શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વભાવ...’ શુદ્ધ-બુદ્ધ એક સ્વભાવ .. છે ને સંસ્કૃતમાં? શુદ્ધ બુદ્ધ આ ટીકામાં ઘણે ઠેકાણે આવે છે. ‘શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ બીજું કહીએ કેટલું કર વિચાર તો પામ.’ આહાહા..! ‘જ્ઞાનાહિ’ - એને તું જાણ અને એનું તું ધ્યાન કર. આહાહા..! ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે એને જાણ અને એનું ધ્યાન કર. દષ્ટિ દ્રવ્યાર્થિકનયે તું જ એવો છો. આહાહા..! પર્યાયમાં વસ્તુની મોટપ ભાસવી એ સમ્યજ્ઞર્શન છે. શું કહ્યું ઈ? પર્યાયમાં પોતાની મોટપ પૂર્ણતા, વસ્તુની પૂર્ણતા ભાસવી એનું નામ સમ્યજ્ઞર્શન, પાચનશક્તિ છે. સમ્યજ્ઞર્શનમાં પાચનશક્તિ છે.

જેમ અગ્નિમાં અનાજ પકવવાની શક્તિ છે, પ્રકાશ શક્તિ છે અને લાકડાને બાળવાની દાહક શક્તિ છે. પાચક, પ્રકાશક અને દાહક અગ્નિ (છે). ‘જયસેનાચાર્ય’ની ટીકામાં છે. એમ ભગવાનઆત્મામાં સમ્યજ્ઞર્શન-સમ્યજ્ઞાન-સમ્યજ્ઞચારિત્ર (શક્તિ છે). સમ્યજ્ઞર્શનમાં પાચકશક્તિ છે. પૂર્ણ સ્વરૂપની પ્રતીત-પાચન કરે છે. સમજાણું કાંઈ? એટલે કે દ્રવ્ય સ્વભાવ પૂર્ણ... પૂર્ણ... પૂર્ણ (છે). પર્યાયમાં એને સમ્યજ્ઞર્શન પાચક કરે છે, એને પચવે છે. છે પર્યાય પાણ પૂર્ણને પચવે છે. આહાહા..!

સમ્યજ્ઞાન પ્રકાશક છે. જેમ અગ્નિમાં પ્રકાશ છે. એ દ્રવ્યને પ્રકાશે, પર્યાયને પ્રકાશે. અને ચારિત્રનો સ્વભાવ દાહક (છે). અગ્નિ જેમ લાકડાને બાળી નાખે એમ સ્વરૂપની રમણતા અશુદ્ધતાને બાળીને રાખ કરી નાખે. એટલે અશુદ્ધતાનો નાશ થાય. આહાહા..! એવી એનામાં શક્તિ ત્રિકાળી પડી છે. એને પ્રગટ કરવી એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું એટલે માણસને (કઠણ લાગે). કેટલો ખીચડો ભર્યો છે આમાં, પરનું આ કરવું ને પરનું આ કરવું. ભગવાને સ્વાધ્યાયને તપ કહ્યો છે. સ્વાધ્યાય-વાંચન કરવું અને મનન કરવું. અરે..!

અહીં તો કહે છે, પઠન-પાઠન કરવું એ બધો વિકલ્પ શુભરાગ છે. અંતરના આનંદના નાથને સંભાળીને એમાં સ્થિર થવું એ વાસ્તવિક ધ્યાન અને તપ છે. એ સ્વાધ્યાય છે. સ્વ-અધ્યાય. સ્વનું ... કર્યું. ઓલામાં કહ્યું છે ને કે સ્વાધ્યાય તપ છે. આવે છે ને બાર પ્રકારના. સ્વાધ્યાય તપ. એ .. તપ નહિ. એ તો ઉપચારથી વાત છે.

मुमुक्षु :- स्वाध्याय परमं तप.

उत्तर :- परम तप, પણ ક્યો સ્વાધ્યાય? આ અંતરના આનંદના નાથને સ્વમાં-અંતર ધ્યાનમાં લે એ તપ છે. આ સ્વાધ્યાય તો વિકલ્પ છે. એવી વાત છે. એ ૧૭ ગાથા થઈ.

પુનશ્ચ કિંવિશિષ્ટો ભવતિ -

૧૮) જો ણિય-ભાડ ણ પરિહરઙ્ગ જો પર-ભાડ ણ લેઙ્ગ

જાણઙ્ગ સયલુ વિ ણિચ્ચુ પર સો સિડ સંતુ હવેઙ્ગ।।૧૮।।

યો નિજભાવં ન પરિહરતિ યઃ પરભાવં ન લાતિ।

જાનાતિ સકલમપિ નિત્યં પરં સ શિવઃ શાન્તો ભવતિ।।૧૮।।

યઃ કર્તા નિજભાવમનન્તજ્ઞાનાદિસ્વભાવં ન પરિહરતિ યશ્ચ પરભાવં કામક્રોધાદિરૂપ-માત્મરૂપતયા ન ગૃહ્ણાતિ। પુનરપિ કથંભૂતઃ। જાનાતિ સર્વમપિ જગત્રયકાલત્રયવર્તિવસ્તુસ્વભાવં ન કેવલં જાનાતિ દ્રવ્યાર્થિકનયેન નિત્ય એવ અથવા નિત્યં સર્વકાલમેવ જાનાતિ પરં નિયમેન। સ ઇત્થંભૂતઃ શિવો ભવતિ શાન્તશ્ચ ભવતીતિ। કિં ચ અયમેવ જીવઃ મુક્તાવસ્થાયાં વ્યક્તિરૂપેણ શાન્તઃ શિવસંજ્ઞાં લભતે સંસારાવસ્થાયાં તુ શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકનયેન શક્તિરૂપેણેતિ। તથા ચોક્તમ્ - ‘પરમાર્થનયાય સદા શિવાય નમોઽસ્તુ’। પુનશ્ચોક્તમ્- ‘શિવં પરમકલ્યાણં નિર્વાણં શાન્તમક્ષયમ્। પ્રાપ્તં મુક્તિપદં યેન સ શિવઃ પરિકીર્તિતઃ।।’ અન્યઃ કોઽપ્યેકો જગત્કર્તા વ્યાપી સદા મુક્તઃ શાન્તઃ શિવોઽસ્તીત્યેવં ન। અત્રાયમેવ શાન્તશિવસંજ્ઞઃ શુદ્ધાત્મોપાદેય ઇતિ ભાવાર્થઃ।।૧૮।।

આગે ફિર ડસી પરમાત્માકા કથન કરતે હૈં -

ગાથા - ૧૮

અન્વયાર્થ :- [યઃ] જો [નિજ ભાવં] અનંતજ્ઞાનાદિરૂપ અપને ભાવોંકો [ન પરિહરતિ] કબી નહીં છોડતા [યઃ] ઓર જો [પરભાવં] કામક્રોધાદિરૂપ પરભાવોંકો [ન લાતિ] કબી ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ, [સકલમપિ] ત્રીન લોક ત્રીન કાલકી સબ ચીજોંકો [પરં] કેવલ [નિત્યં] હમેશા [જાનાતિ] જાનતા હૈ, [સઃ] વહી [શિવઃ] શિવસ્વરૂપ તથા [શાંતઃ] શાંતસ્વરૂપ [ભવતિ] હૈ।

ભાવાર્થ :- સંસાર અવસ્થામેં શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયકર સબી જીવ શક્તિરૂપસે પરમાત્મા હૈં, વ્યક્તિરૂપસે નહીં હૈ। એસા કથન અન્ય ગ્રંથોંમેં બી કહા હૈ- ‘શિવમિત્યાદિ’ અર્થાત્ પરમકલ્યાણરૂપ, નિર્વાણરૂપ, મહાશાંત અવિનશ્વર એસે મુક્તિ-પદકો જિસને પા લિયા હૈ, વહી શિવ હૈ, અન્ય કોઈ, એક જગત્કર્તા સર્વવ્યાપી સદા મુક્ત શાંત નૈયાયિકોંકા તથા વૈશેષિક આદિકા માના હુઆ નહીં હૈ। યહ શુદ્ધાત્મા હી શાંત હૈ, શિવ હૈ, ઉપાદેય હૈ।।૧૮।।

હવે ફરી તે પરમાત્માનું કથન કરે છે :

ભાવાર્થ : જે અનંતજ્ઞાનાદિ નિજસ્વભાવને છોડતો નથી અને કામ, ક્રોધાદિરૂપ પરભાવને નિજસ્વપણે ગ્રહણ કરતો નથી, ત્રણે જગતના, ત્રણે કાળના સમસ્ત વસ્તુસ્વભાવને જાણે છે, માત્ર જાણે છે એટલું જ નહિ પણ દ્રવ્યાર્થિકનયથી નિત્ય જ અથવા નિત્ય સર્વકાળને જ નિયમથી જાણે છે તે શિવ છે અને શાંત છે.

વળી આ જ જીવ મુક્ત-અવસ્થામાં વ્યક્તિરૂપ શાંત અને શિવસંજ્ઞા પામે છે અને સંસાર-અવસ્થામાં શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયથી શક્તિરૂપે શાંત અને શિવસંજ્ઞા પામે છે. કહ્યું પણ છે કે ‘પરમાર્થનયાય સદા શિવાય નમોઽસ્તુ’ (અર્થ : પરમાર્થનયથી સદા શિવને નમસ્કાર હો.) વળી કહ્યું પણ છે કે - ‘શિવં પરમકલ્યાણં નિર્વાણં શાન્તમક્ષયમ્। પ્રાપ્તં મુક્તિપદં યેન સ શિવઃ પરિકીર્તિતઃ।।’ (અર્થ : જે શિવરૂપ, પરમકલ્યાણરૂપ, નિર્વાણરૂપ, શાંત, અક્ષય છે અને જેણે મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે શિવ છે.) ‘એક જગત્કર્તા, સર્વવ્યાપી, સદા મુક્ત, શાંત, શિવ છે’ એમ અન્ય કોઈપણ માને છે, પણ એમ નથી.

અહીં આ જ શાંત શિવસંજ્ઞાવાળો શુદ્ધ આત્મા જ ઉપાદેય છે એવો ભાવાર્થ છે. ૧૮.

ગાથા-૧૮ ઉપર પ્રવચન

‘આગે ઉસી પરમાત્માકા કથન કરતે હૈં-’ સાદી ભાષા છે.

૧૮) જો ગિય-ભાઝ ણ પરિહરઙ્ગ જો પર-ભાઝ ણ લેઙ્ગ।

જાણઙ્ગ સયલુ વિ ગિચ્ચુ પર સો સિઝ સંતુ હવેઙ્ગ।।૧૮।।

ઈ આવે છે, ‘સમયસાર’માં. પોતાનો ભાવ છોડતો નથી અને પરને ગ્રહતો નથી. ઈ.

અન્વયાર્થ :- ‘જો અનંતજ્ઞાનાદિરૂપ અપને ભાવોંકો કભી નહીં છોડતા...’ આહાહા..! સ્વરૂપ જે અનંતજ્ઞાન, આનંદ સ્વભાવ પરમાત્મા પોતાનું, એને કદી છોડતો નથી. આહાહા..! ... આવે છે ને? સર્વવિશુદ્ધમાં. પોતાના ભાવને છોડતો નથી અને પરભાવને ગ્રહતો નથી. સ્વરૂપ છે. સ્વરૂપ આનંદકંદ પ્રભુ, એ છોડતો નથી અને રાગાદિને ગ્રહતો નથી. ‘કભી નહીં છોડતા ઔર જો કામક્રોધાદિરૂપ પરભાવોંકો કભી ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ, તીન લોક તીન કાલકી સબ ચીજોંકો કેવલ હમેશા જાનતા હૈ,...’ પરમાત્મા લેવું છે ને? પ્રગટ દશા. ‘વહી શિવસ્વરૂપ તથા શાંતસ્વરૂપ હૈ.’ લ્યો! ઓલામાં હતું ને? શાંત શિવ હતું ને એમાં? ૧૭માં. અહીંયાં આ છે. એ શિવ અને શાંત છે. બીજો શિવ કોઈ જગતનો કર્તા છે એવું છે નહિ. અનાદિથી કહે છે ને?

‘ભાવાર્થ :- સંસાર અવસ્થામેં શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયકર સભી જીવ શક્તિરૂપસે પરમાત્મા હૈ.’ આહાહા..! અભવિ ને એકેન્દ્રિય ને નિગોદના બધા જીવો શક્તિરૂપે પરમાત્મા જ છે. સ્વભાવ અપેક્ષાએ પરમાત્મા છે. દ્રવ્યસ્વભાવની અપેક્ષાએ પરમાત્મા જ છે. આહાહા..!

પરમ સ્વરૂપ છે એ પરમાત્મા છે. ‘વ્યક્તિરૂપસે નહીં હૈ.’ અનંત શક્તિરૂપ છે, પ્રગટ નથી. ‘ઐસા કથન અન્ય ગ્રંથોમે ભી કહા હૈ-‘શિવમિત્યાદિ’ અર્થાત્ પરમકલ્યાણરૂપ, નિર્વાણરૂપ, મહાશાંત અવિનશ્વર ઐસે મુક્તિ-પદકો જિસને પા લિયા હૈ,...’ દેખો! આહાહા..! શિવમલયમરુ... નથી આવતું? નમોત્થુણમાં આવે છે. સામાયિકના પાઠમાં આવે છે. ‘શિવમલયમરુમાં...’ શિવસ્વરૂપ છે એ. શિવ એટલે ઉપદ્રવ રહિત શાંત.. શાંત. એકલી ઉપશમધારા. અકષાય પરિણાતિ. અકષાયનું પરિણામન છે એકલું. આહાહા..!

‘ઐસે મુક્તિ-પદકો જિસને પા લિયા હૈ,...’ ‘પરમકલ્યાણરૂપ, નિર્વાણરૂપ, મહાશાંત અવિનશ્વર ઐસે મુક્તિ-પદકો...’ એ મુક્તિ પદ છે એ નાશવાન નથી કાંઈ. મુક્તિ થઈ એ થઈ. ‘વહી શિવ હૈ, અન્ય કોઈ, એક જગત્કર્તા સર્વવ્યાપી સદા મુક્ત શાંત....’ નથી. એ સિદ્ધ કરવું છે. ‘અન્ય કોઈ, એક જગત્કર્તા સર્વવ્યાપી સદા મુક્ત શાંત નૈયાયિકોંકા તથા વૈશેષિક આદિકા માના હુઆ નહીં હૈ.’ આહાહા..! ભગવત્ પાસે જવાના છે, એમ કહે છે. ‘યુનિલાલ’ છે ને? ... ભગવત્ પાસે જવાની તૈયારી થઈ ગઈ. થોડી સ્થિતિ એવી થઈ ગઈ શરીરની. કોણ ભગવત્? સર્વવ્યાપક. એમ. અરે..!

અહીં કહે છે .. આત્મા સર્વવ્યાપક જગત્કર્તા કોઈ છે નહિ. સદા મુક્ત, સદા અનાદિનો મુક્ત એવો કોઈ છે નહિ. શિવરૂપ ‘નૈયાયિકોંકા તથા વિશેષિક આદિકા માના હુઆ નહીં હૈ. યહ શુદ્ધાત્મા હી શાંત હૈ,...’ પ્રગટરૂપે પરમાત્મા શાંત છે. શક્તિરૂપે આત્મા શાંત છે. ‘શિવ હૈ, ઉપાદેય હૈ.’ હવે ઓલા શ્લોકો આવ્યા.

અથ પૂર્વોક્તં નિરઙ્ગનસ્વરૂપં સૂત્રત્રયેણ વ્યક્તીકરોતિ -

૧૯) જાસુ ણ વણ્ણુ ણ ગંધુ રસુ જાસુ ણ સદ્દુ ણ ફાસુ।

જાસુ ણ જમ્મણુ મરણુ ણવિ ણાઝ ણિરંજણુ તાસુ।।૧૯।।

૨૦) જાસુ ણ કોહુ ણ મોહુ મઝ જાસુ ણ માય ણ માણુ।

જાસુ ણ ઠાણુ ણ ઝાણુ જિય સો જિ ણિરંજણુ જાણુ।।૨૦।।

૨૧) અત્થિ ણ પુણ્ણુ ણ પાઝ જસુ અત્થિ ણ હરિસુ વિસાઝ।

અત્થિ ણ એક્કુ વિ દોસુ જસુ સો જિ ણિરંજણુ ભાઝ।।૨૧।। તિયલં।

યસ્ય ન વર્ણો ન ગન્ધો રસઃ યસ્ય ન શબ્દો ન સ્પર્શઃ।

યસ્ય ન જન્મ મરણં નાપિ નામ નિરઙ્ગનસ્તસ્ય।।૧૯।।

યસ્ય ન ક્રોધો ન મોહો મદઃ યસ્ય ન માયા ન માનઃ।

યસ્ય ન સ્થાનં ન ધ્યાનં જીવ તમેવ નિરઙ્ગનં જાનીહિ।।૨૦।।

અસ્તિ ન પુણ્યં ન પાપં યસ્ય અસ્તિ ન હર્ષો વિષાદઃ।

અસ્તિ ન એકોઽપિ દોષો યસ્ય સ એવ નિરઙ્ગનો ભાવઃ।।૨૧।। ત્રિકલમ્।

यस्य मुक्तात्मनः शुक्लकृष्णरक्तपीतनीलरूपपञ्चप्रकारवर्णो नास्ति, सुरभिदुरभिरूपोद्विप्रकारो गन्धो नास्ति, कटुकतीक्ष्णमधुराम्लकषायरूपः पञ्चप्रकारो रसो नास्ति, भाषात्मकाभाषात्मकादिभेदभिन्नः शब्दो नास्ति, शीतोष्णस्निग्धरूक्षगुरुलघुमृदुकठिनरूपो-
ऽष्टप्रकारः स्पर्शो नास्ति, पुनश्च यस्य जन्म मरणमपि नैवास्ति तस्य चिदानन्दैकस्वभावपरमात्मनो
निरञ्जनसंज्ञां लभते॥ पुनश्च किंरूपः स निरञ्जनः। यस्य न विद्यते। किं किं न विद्यते। क्रोधो मोहो
विज्ञानाद्यष्टविधमदभेदो यस्यैव मायामानकषायो यस्यैव नाभिहृदयललाटादिध्यानस्थानानि
चित्तनिरोधलक्षणध्यानमपि यस्य न तमित्थंभूतं स्वशुद्धात्मानं हे जीव निरञ्जनं जानीहि।
ख्यातिपूजालाभदृष्टश्रुतानुभूतभोगाकांक्षारूपसमस्तविभावपरिणामान् त्यक्त्वा स्वशुद्धात्मा-
नुभूतिलक्षणनिर्विकल्पसमाधौ स्थित्वानुभवेत्यर्थः॥ पुनरपि किंस्वभावः स निरञ्जनः। यस्यास्ति
न। किं किं नास्ति। द्रव्यभावरूपं पुण्यं पापं च॥ पुनरपि किं नास्ति। रागरूपो हर्षो द्वेषरूपो विषादश्च।
पुनश्च। नास्ति क्षुधाद्यष्टादशदोषेषु मध्ये चैकोऽपि दोषः। स एव शुद्धात्मा निरञ्जन इति हे
प्रभाकरभट्ट त्वं जानीहि। *स्वशुद्धात्मसंवित्तिलक्षणवीतरागनिर्विकल्पसमाधौ स्थित्वानु-
भवेत्यर्थः। किं च। एवंभूतसूत्रत्रयव्याख्यातलक्षणो निरञ्जनो ज्ञातव्यो न चान्यः कोऽपि
निरञ्जनोऽस्ति परकल्पितः। अत्र सूत्रत्रयेऽपि विशुद्धज्ञानदर्शनस्वभावो योऽसौ निरञ्जनो
व्याख्यातः स एवोपादेय इति भावार्थः॥१९-२१॥

आगे पहले कहे हुए निरंजनस्वरूपको तीन दोहा-सूत्रोंसे प्रगट करते हैं -

गाथा - १९-२१

अन्वयार्थः - [यस्य] जिस भगवान्के [वर्णः] सफेद, काला, लाल, पीला, नीलास्वरूप
पाँच प्रकार वर्ण [न] नहीं है, [गंधः रसः] सुगंधदुर्गन्धरूप दो प्रकारकी गंध [न] नहीं है, मधुर,
आम्ल (खट्टा), तिक्त, कटु, कषाय (क्षार) रूप पाँच रस नहीं हैं [यस्य] जिसके [शब्दः न] भाषा
अभाषारूप शब्द नहीं है अर्थात् सचित्त-अचित्त-मिश्ररूप कोई शब्द नहीं है, सात स्वर नहीं हैं,
[स्पर्शः न] शीत, उष्ण, स्निग्ध, रूक्ष, गुरु, लघु, मृदु, कठिनरूप आठ तरहका स्पर्श नहीं है,
[यस्य] और जिसके [जन्म न] जन्म, जरा नहीं है, [मरणं नापि] तथा मरण भी नहीं है [तस्य] उसी
चिदानंद शुद्धस्वभाव परमात्माकी [निरंजनं नाम] निरंजन संज्ञा है, अर्थात् ऐसे परमात्माको ही
निरंजनदेव कहते हैं। फिर वह निरंजनदेव कैसा है - [यस्य] जिस सिद्ध परमेष्ठीके [क्रोधः न] गुस्सा
नहीं है, [मोहः मदः न] मोह तथा कुल जाति आदि आठ तरहका अभिमान नहीं है, [यस्य माया न
मानः न] जिसके माया व मान कषाय नहीं है, और [यस्य] जिसके [स्थानं न] ध्यानके स्थान नाभि,
हृदय, मस्तक आदि नहीं है [ध्यानं न] चित्तके रोकनेरूप ध्यान नहीं है अर्थात् जब चित्त ही नहीं है तो

* स्वशुद्ध आत्माने वीतराग निर्विकल्पसमाधिमां स्थिर थडने अनुभव अे अर्थ छे.

रोकना किसका हो, [स एव] ऐसे निजशुद्धात्माको हे जीव, तू जान। सारांश यह हुआ कि अपनी प्रतिसिद्धता (बड़ाई) महिमा, अपूर्व वस्तुका मिलना और देखे-सुने भोग इनकी इच्छारूप सब विभाव परिणामोंको छोड़कर अपने शुद्धात्माकी अनुभूतिस्वरूप निर्विकल्पसमाधिमें ठहरकर उस शुद्धात्माका अनुभव कर। पुनः वह निरंजन कैसा है - [यस्य] जिसके [पुण्यं न पापं न अस्ति] द्रव्यभावरूप पुण्य नहीं, तथा पाप नहीं है, [हर्षः विषादः न] रागद्वेषरूप खुशी व रंज नहीं हैं, [यस्य] और जिसके [एकः अपि दोषः] क्षुधा (भूख) आदि दोषोंमेंसे एक भी दोष नहीं है [स एव] वही शुद्धात्मा [निरंजनः] निरंजन है, ऐसा तू [भावय] जान।

भावार्थ :- ऐसे निज शुद्धात्माके परिज्ञानरूप वीतरागनिर्विकल्पसमाधिमें स्थित होकर तू अनुभव कर। इस प्रकार तीन दोहोंमें जिसका स्वरूप कहा गया है, उसे ही निरंजन जानो, अन्य कोई भी परिकल्पित निरंजन नहीं है। इन तीनों दोहोंमें जो निर्मल ज्ञानदर्शनस्वभाववाला निरंजन कहा गया है, वही उपादेय है। १९-२१॥

एवे, पूर्वोक्त निरंजनस्वप्ने त्रण सूत्रोथी प्रगट करे छे :

भावार्थ : त्रण सूत्रोमां कहेवायेला आवा लक्षणवाणो तेने ज निरंजन ज्ञाणवो, पर कल्पित (बीज्जओअे कल्पेलो) अेवो बीज्जो कोर्थ पण निरंजन नथी.

अहीं, त्रण सूत्रोमां विशुद्धज्ञानदर्शनस्वभाववाणो जे (शुद्ध आत्मा) निरंजन कहेवामां आव्यो ते ज उपादेय छे अेवो भावार्थ छे. १८-२१.

गाथा-१८-२१ उपर प्रवचन

१९) जासु ण वणुणु ण गंधु रसु जासु ण सहु ण फासु।

जासु ण जम्मणु मरणु णवि णाउ णिरंजणु तासु॥१९॥

२०) जासु ण कोहु ण मोहु मउ जासु ण माय ण माणु।

जासु ण ठाणु ण ज्ञाणु जिय सो जि णिरंजणु जाणु॥२०॥

२१) अत्थि ण पुणुणु ण पाउ जसु अत्थि ण हरिसु विसाउ।

अत्थि ण एक्कु वि दोसु जसु सो जि णिरंजणु भाउ॥२१॥ तियलं।

‘निरंजनस्वप्नको तीन टोटा-सूत्रोंसे प्रगट करते हैं-’ ‘जिस भगवानके सङ्केट, काला, लाल, पीला, नीलास्वप्न पांच प्रकार वर्ण नहीं है,..’ भगवानमां कोर्थ ज्ञतनो वर्ण नथी. रंग-रंग. रंगना पांच प्रकार. अेक अर्जिका अहीं आवी लती. अेने कोर्थअे पूछयुं के आत्मा केवो? पहेलो लाल अने पछी थाय धोणो. पहेला आत्मा लाल देभाय, पछी आगण वधी ज्ञाय तो सङ्केट देभाय. अर्जिका कहे. कांर्थ भवर न भणे. पाधरा बहारमां लुगडा ईरव्या

એટલે થઈ ગયા ત્યાગી. રોટલા તો શરૂ થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- ત્યાગી તો છે જ અનાદિનો.

ઉત્તર :- ત્યાગી જ છે આત્માનો. આત્માનો ત્યાગી જ છે. આહાહા..!

અહીં કહ્યું ને? ઉપાદાન .. છે કે દિ'? આવો ત્રિકાળી આત્મા તે ઉપાદેય છે ત્યારે એને મિથ્યાત્વાદિનો ત્યાગ હોય છે. સમજાણું કાંઈ? બાહ્ય ત્યાગ-ગ્રહણ તો આત્મામાં છે જ ક્યાં? આહાહા..! કહ્યું ને? પોતોનો જે સ્વભાવ છે નિત્ય, ધ્રુવ તેને તેણે કોઈ દિ' છોડ્યો નથી અને રાગાદિ ભાવ છે તેને કોઈ દિ' એણે ગ્રહ્યા નથી. પર વસ્તુ તો ગ્રહી નથી, પણ રાગાદિ પણ જેણે ગ્રહ્યો નથી. એવો ચૈતન્યબિંબ પ્રભુ, તે જ વ્યક્તિનો વિષય અને તે જ ઉપાદેય છે. અને પરમાત્મપદથી પ્રગટ પર્યાય છે એને પણ ઉપાદેય કહીને કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! આત્મા સફેદ-ઘોળો નથી, એમ કહે છે. ઘોળો છે ને? સફેદ-ઘોળો નથી. ઘોળો તો રંગ છે. કાળો નથી. લાલ નથી. આંખ મીચે ને અંદર દેખાય ને લાલ? એ તો જડની અવસ્થા છે. આંખ નીચે આમ દબાણ કરે ત્યારે આમ દેખાય ને? લાલ, પીળા એ જડ છે. પીળો નથી, લીલો નથી. પાંચ પ્રકારનો વર્ણ નથી.

'ગંધ, રસ સુગંધ દુર્ગન્ધરૂપ દો પ્રકારકી ગંધ નહીં હૈ,...' સુગંધ-દુર્ગંધ. આત્માનું ધ્યાન કરે ત્યારે સુગંધ આવે. ગંધ .. એમાં છે નહિ. એ તો જડની અપેક્ષા છે. આહાહા..! આનંદની ગંધ છે, અતીન્દ્રિય આનંદ એનો સ્વાદ આવે. ગંધ નથી ત્યાં. તેમ રસ નથી. એ તો આપણે આવી ગયું, નહિ? ૪૯ (ગાથા). 'મધુર,...' મીઠો રસ આત્મામાં નથી. મીઠો-મીઠો સાકરનો રસ આત્મામાં નથી. 'આમ્લ (ખટ્ટા),...' ખાટો રસ આત્મામાં નથી. 'તિક્ત,...' કડવો રસ આત્મામાં નથી. 'કટુ,...' તીખો. તીખો ને કડવો. આહાહા..! અને 'કષાય (ક્ષાર)રૂપ પાંચ રસ નહીં હૈ...' આહાહા..! ભગવાન તો અરૂપી છે. એ તો આવી ગયું ૪૯માં. આહાહા..! વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ તો જડના છે. વર્ણ, ગંધ આદિ ગુણ જડના અને એની રૂપ આદિ જે પર્યાય (થાય) એ તો જડની પર્યાય છે. સફેદ, કાળી તો પર્યાય છે. વર્ણ એ ગુણ છે અને સફેદ આદિ તો પર્યાય છે. એ ગુણ અને પર્યાય બેય આત્મામાં નથી. આહાહા..! આત્મામાં આનંદગુણ અને એની પર્યાયનું વેદન, એ છે એમાં. આહાહા..!

'જિસકે ભાષા અભાષારૂપ શબ્દ નહીં હૈ,...' આપણે આવી ગયું ૪૯માં. શબ્દની પર્યાય આત્મામાં નથી. ભાષા અંદર થાય છે કોનામાં? જડમાં. આહાહા..! 'ભાષા અભાષારૂપ શબ્દ...' ભાષારૂપ છે ને આ? .. અભાષા છે. અવાજ આવે તે અભાષા છે. એ બધી પર્યાય જડની છે. આત્મામાં નથી. એ શબ્દની પર્યાય જડની છે.

મુમુક્ષુ :- જડની છે, આત્માના નિમિત્તે થાય છે.

ઉત્તર :- આત્માથી બિલકુલ થતી નથી. જડથી થાય છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- જડને ક્યાં ખબર છે?

ઉત્તર :- ખબર નથી એટલે એનું પરિણમવું નથી? વસ્તુ ટકી રહીને બદલવું એનો સ્વભાવ છે કે નહિ? ભાષારૂપે પરિણમે છે. એને જાણવાની જરૂર છે? તો પરિણમે એવું છે?

તો જાણનાર ... સિદ્ધ થશે. બદલે છે બધા દ્રવ્યો. પોતાની જડની શક્તિથી બદલે છે. આહાહા..! જુઓને! આ પરમાણુની પર્યાય નહોતી, એ બદલી છે. આહાર લોહીપણે થઈ છે.

મુમુક્ષુ :- ખાધુ અનાજ અને પરિણમ્યું લોહી.

ઉત્તર :- એ પરિણામી પર્યાય. એ પરિણામી પરમાણુની પર્યાય. પરમાણુ કાયમ રહી લોહી (રૂપે થયા). ... એક જણે કહ્યું હતું સ્ત્રી છે ઈ બાળકોને મોટા કરવાનું કારખાનું છે. પેટમાં થાય ત્યારે ... એમ આ .. અનાજને લોહી કરી નાખે એવું આ કારખાનુ છે. આહાહા..! શબ્દ નહિ.

‘અર્થાત્ સચિત્ત અચિત્ત મિશ્રરૂપ કોઈ શબ્દ નહીં હૈ, ...’ આહાહા..! શબ્દ તો સચેત નથી પણ જીવ બોલે છે એટલી અપેક્ષાએ સચિત કહેવાય. જેમ આ સચેત શરીર કહેવાય છે ને જીવ હોય (ત્યારે)? સચેત શરીર એમ કહેવાય છે ને? એ તો જીવ છે એટલી અપેક્ષાએ. શરીર તો જડ જ છે. એમ ભાષા તો જડ જ છે. પણ નિમિત્તથી .. વ્યવહારથી... સચેત શરીર નથી કહેતા? વનસ્પતિનું સચેત શરીર છે. એનો અર્થ શરીર તો જડ છે પણ અંદર આત્મા છે એની અપેક્ષા લઈને શરીરને સચેત કહેવામાં આવે છે. એમ ભાષાને કહે.

‘સચિત્ત અચિત્ત મિશ્રરૂપ કોઈ શબ્દ નહીં હૈ, સાત સ્વર નહીં હૈ, ...’ આહાહા..! સાત પ્રકારના સ્વર નથી. શબ્દ નથી ને? સ્વર-સ્વર વ્યંજન, અવાજ એ આત્મામાં નથી. શાર્દૂલવિક્રિડીત છંદ બોલે, લ્યો! વસંતતિલકા. એ બધા સ્વર જડના છે. આત્મામાં ક્યાં છે? સ્પર્શ નથી. ટાઢો, ઊનો સ્પર્શ આત્મામાં નથી. આ બધી પર્યાય લીધી. ‘શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, ...’ ચીકણી. ‘રૂક્ષ, ...’ લુખી. ‘ગુરુ, લઘુ, મૃદુ, કઠિનરૂપ આઠ તરહકા સ્પર્શ નહીં હૈ, ...’ ટાઢો તો આત્મા છે કે નહિ? શીતળ સ્વભાવ. એ તો ઠંડો પોતાનો આનંદસ્વભાવ એને છે. ઠંડો એ કાંઈ આત્મામાં નથી.

‘ઔર જિસકે જન્મ, જરા નહીં હૈ, ...’ ભગવાન જન્મે કેમ અને આત્મા મરે કેમ? આહાહા..! ‘ઉસી ચિદાનંદ શુદ્ધસ્વભાવ પરમાત્માકી...’ આહાહા..! ચિદાનંદ, જ્ઞાનાનંદ એવા શુદ્ધ સ્વભાવ પરમાત્માની ‘નિરંજન સંજ્ઞા હૈ, ...’ અંજન નથી. આ બધા મળ (નથી). નિરંજન છે. ‘અર્થાત્ ઐસે પરમાત્માકો હી નિરંજનદેવ કહતે હૈ.’ એવા પરમાત્માને નિરંજનરદેવ કહે છે. આહાહા..! ‘કિર વહ નિરંજનદેવ કેસા હૈ જિસ સિદ્ધ પરમેષ્ટીકે ગુસ્સા નહીં હૈ, ...’ જોયું! સિદ્ધ પરમેષ્ટી લીધા. પ્રગટ દશા છે જેની. ‘ગુસ્સા નહીં હૈ, મોહ...’ નહીં. કુળ નથી, જાતિ નથી. ‘કુલ જાતિ આદિ તરહકા અભિમાન નહીં હૈ, ..’ મદ છે ને? મદ. જાતિનો મદ, કુળનો મદ, ...નો મદ, ઈશ્વરનો મદ એને છે નહિ.

‘જિસકે માયા વ માન કષાય નહીં હૈ, ઔર જિસકે ધ્યાનકે સ્થાન નાભિ, હૃદય, મસ્તક, આદિ નહીં હૈ...’ લ્યો. ધ્યાનનું સ્થાન નાભિ, હૃદય, મસ્તક વગેરે નથી. ‘ચિત્તકે રોકનેરૂપ ધ્યાન નહીં હૈ, ...’ ક્યાં છે? પરમાત્માને ધ્યાન ક્યાં છે? સર્વજ્ઞ થયા એને ધ્યાન નથી. ‘અર્થાત્ જબ ચિત્ત હી નહીં હૈ તો રોકના કિસકા હો, ...’ આહાહા..! ‘ઐસે નિજશુદ્ધાત્માકો હૈ જીવ, તૂ જાન.’ છે તો સિદ્ધ પરમેષ્ટી આવા. એવો તું છો. આહા..!

‘નિજશુદ્ધાત્માકો હે જીવ, તૂ જ્ઞાન.’ નિજ શુદ્ધાત્માને હે જીવ તું આવો જાણ. આહાહા..! ‘નિયમસાર’માં લીધું છે ને? પ્રાયશ્ચિતની વ્યાખ્યામાં આત્મા પ્રાયશ્ચિતસ્વરૂપ છે એમ લીધું છે. પ્રાય ... જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પ્રાયશ્ચિત સ્વરૂપ જ આત્મા છે. પ્રાયશ્ચિતની પર્યાય પ્રગટે છે એ તો પર્યાયમાં. પણ વસ્તુ પ્રાયશ્ચિત સ્વરૂપ જ છે. એમ કહીને જે દશા પ્રગટે છે એ સ્વરૂપે જ એ તો ત્રિકાળ છે, એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? વસ્તુને પ્રાયશ્ચિત કીધી. કેમકે પ્રાયશ્ચિતની નિર્મળ પર્યાય પ્રગટે છે ને? નિર્મળ પર્યાય છે એવો જ ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. આહાહા..! સમજાણું?

નિયમ નથી લીધું? ‘નિયમસાર’. મોક્ષનો માર્ગ જે છે એ કાર્યનિયમસાર છે. મોક્ષનો માર્ગ. પણ નિયમ જે પર્યાયમાં છે. પછી એ ત્રિકાળી કારણનિયમ છે. જેવી પર્યાય પૂર્ણ થઈ એવું જ એનું પૂર્ણ સ્વરૂપ કારણનિયમ ત્રિકાળ છે. ત્રિકાળીને કારણનિયમ કીધો. ત્રિકાળીને કારણઆત્મા, કારણપરમાત્મા કહ્યો. આહાહા..! ચેતના ... ત્રિકાળી ચેતના, જ્ઞાનચેતના ત્રિકાળી છે. ત્યારે પર્યાયમાં જ્ઞાનચેતના એકાગ્ર થાય છે પર્યાય. જ્ઞાનચેતના ત્રિકાળ છે. આરે..! ‘નિયમસાર’માં લીધું છે.

આવો આત્મા છે એમ તું બરાબર જાણ, નક્કી કર, એમ કહે છે. છે? ‘એસે નિજશુદ્ધાત્માકો...’ નિજ-પોતાના આત્માને ‘હે જીવ, તૂ જ્ઞાન.’ આહાહા..! ‘સારાંશ યહ હુઆ, કિ અપની પ્રતિસિદ્ધતા (બડાઈ) મહિમા,...’ છોડી દે. હું મોટો છું... મોટો છું... .. પોતાની બડાઈ કરવાનો ભાવ છે એ અભિમાન છે. આહાહા..! ‘(બડાઈ) મહિમા, અપૂર્વ વસ્તુકા મિલના,...’ આહાહા..! કોઈ દિ’ નથી મળ્યું એ મળતા રાજી રાજી થઈ જાય. છોડી દે એ બધું હવે, એવું તો અનંતવાર મળ્યું છે.

‘ઔર દેખે સુને ભોગ...’ દેખેલા, સાંભળેલા ભોગ. ‘ઈનકી ઈચ્છારૂપ સબ વિભાવ પરિણામોં છોડકર અપને શુદ્ધાત્માકી અનુભૂતિસ્વરૂપ નિર્વિકલ્પસમાધિમેં ઠહરકર...’ આ આત્માને જાણ શી રીતે? કહે છે. આવો આત્મા છે એને જાણ શી રીતે? આહાહા..! ‘મહિમા, અપૂર્વ વસ્તુકા મિલના, દેખે સુને ભોગ ઈનકી ઈચ્છારૂપ સબ વિભાવ પરિણામોંકો છોડકર અપને શુદ્ધાત્માકી અનુભૂતિસ્વરૂપ...’ શુદ્ધાત્મા ત્રિકાળી, એનું વર્તમાન અનુભૂતિસ્વરૂપ ‘નિર્વિકલ્પસમાધિમેં ઠહરકર ઉસ શુદ્ધાત્માકા અનુભવ કર.’ આવી વાત છે. જાણ લીધું હતું ને?

મુમુક્ષુ :- .. સારાંશ છે.

ઉત્તર :- ‘સો જિ ણિરંજણુ જાણુ’ છે ને ૨૦માં છે. ૧૯માં પણ છે. ‘ણાઝ ણિરંજણુ તાસુ’ ‘ણિરંજણુ જાણુ’ ‘ણિરંજણુ ભાઝ’ છે ને? દરેક ગાથાનું છેલ્લું પદ છે. આહાહા..!

અંજન નામ .. આદિનો મેલ એમાં નથી, બડાઈ, શક્તિ આદિ નથી. પરને છોડી દે. ભગવાન પૂર્ણાનંદના નાથને અંતર્મુખની નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં આવીને એને અનુભવ. આહાહા..! ભારે જવાબ, ભાઈ! ‘અપને શુદ્ધાત્માકી અનુભૂતિસ્વરૂપ...’ છે ને? આહાહા..! અનુભૂતિ એટલે અનુભવ. ‘વસ્તુ વિચારત ધ્યાવતે મન પાવૈ વિશ્રામ. રસ સ્વાદત

સુખ ઊપજે, અનુભવ તાકો નામ.’ આહા..! ‘શુદ્ધાત્માકી અનુભૂતિસ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિમેં...’ શિષ્યને ગુરુ કહે છે. શિષ્ય કાંઈ મુનિ નથી અથવા કેવળી નથી કે આઠમે ગુણસ્થાને ચડ્યો નથી. કહે છે ને? નિર્વિકલ્પસમાધિ આઠમાવાળો (હોય). આ તો નીચેની વાત છે. ઈ તો આપણે આવી ગયું ને. વિચિક્ષણની વ્યાખ્યા આવી ગઈ. નિર્વિકલ્પ સમાધિની પ્રાપ્તિ છે એને વિચિક્ષણ એટલે અંતરાત્મા કહેવામાં આવે છે. ચોથે ગુણસ્થાનથી અંતરાત્મા, નિર્વિકલ્પસમાધિથી પ્રાપ્ત છે એને અંતરાત્મા કહેવામાં આવે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એ ...

ઉત્તર :- એ આવ્યું હતું ને .. નહોતું આવ્યું? વિચિક્ષણ અંતરાત્મા છે. અંતરાત્મા ચોથેથી બાર અને તેને નિર્વિકલ્પસમાધિ.. અહીં એ કહે છે. આહાહા..!

અંતર ભગવાન પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ, તેની અનુભૂતિથી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં રહીને ધ્યાન કરે. એને ઓળખ. એમ કહે છે. અનુભવ કર. આહાહા..! આ મોક્ષનો માર્ગ છે. બાકી બધી વાતું અનેક પ્રકારની આવે. ભગવાન શુદ્ધઆત્મા વસ્તુ દ્રવ્યસ્વભાવ તો ત્રિકાળ પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે. શક્તિરૂપ. એનું અનુભૂતિસ્વરૂપ ધ્યાન કરીને... આહાહા..! એના સન્મુખની દૃષ્ટિ કરીને વિકલ્પ વિના શાંતિ ‘ઠહરકર...’ સમાધિ એટલે શાંત... શાંત... શાંત... એ કષાયભાવ છે એટલી અસર થાય. આકુળતા છે, અશાંતિ છે. એ અશાંતપણું છોડી દઈ અને શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... એવા શાંતભાવમાં ‘ઠહરકર...’ સમાધિનો અર્થ કર્યો. ‘ઉસ શુદ્ધાત્માકા અનુભવ કર.’ લ્યો! આ ગૃહસ્થાશ્રમમાં શિષ્યને પણ આમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- શિષ્ય તો મુનિ છે.

ઉત્તર :- ભલે મુનિ હોય. પણ મુનિ કહે હું જાણતો નથી એની અપેક્ષા ... છે. મેં આ કોઈ દિ’ કર્યું નથી. તમે મને સંભળાવો, એમ ન્યાંથી લીધું છે ને. પહેલાથી એ લીધું છે. આહાહા..! મેં મારા આનંદના નાથને કોઈ દિ’ જોયો નથી, જાણ્યો નથી, અનુભવ્યો નથી તો એ વાત કરો ને મને. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ... કદી મેં મારો આત્મા, આનંદના સ્વભાવને જાણ્યો નહિ. આહાહા..!

એનો પ્રશ્ન કરે છે. માણસને એવું લાગે કે આ તો બધું નિશ્ચય (છે). પણ નિશ્ચય ચોથામાં નિશ્ચયની વાત આવે છે. ચોથે ગુણસ્થાને પણ પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાન ને આનંદથી ભરેલો પદાર્થ, એની સન્મુખ થઈ, નિર્વિકલ્પ સમાધિ વડે એમાં ઠરીને એને અનુભવ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘શુદ્ધાત્માકા અનુભવ કર...’ શુદ્ધાત્માનો અનુભવ એટલે? કાંઈ ત્રિકાળનું વેદન નથી. પણ શુદ્ધાત્મા સન્મુખ થયો એને શુદ્ધાત્માનો અનુભવ કહેવામાં આવે છે. છે તો પર્યાયનો અનુભવ. આહાહા..! આ બાજુ રાગ અને દ્વેષનો જે અનુભવ હતો, પર દિશા તરફ ઢળતાં પુણ્ય અને પાપનો જે અનુભવ હતો એ વિકારી અનુભવ હતો. આ બાજુ ઢળતાં નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં ઠરીને અનુભવ કર. એ વસ્તુ તો વસ્તુ છે. વસ્તુની સન્મુખ થઈને શાંતિ પ્રગટી

એને નિર્વિકલ્પ આત્માનું ધ્યાન અને અનુભવ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું ઝીણી. ‘જાદવજીભાઈ’! કોઈ દિ ‘કલકતા’માં ક્યાંય હતી નહિ.

શુદ્ધ ચૈતન્યઘન વસ્તુ પડી છે કે નહિ? એને અંતરમાં સ્વભાવસન્મુખ થઈને વિકલ્પ વિનાની શાંતિમાં ઠરીને એને અનુભવ. આહાહા..! આ મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? એમ નથી અહીંયાં કહ્યું કે આવો .. ઠર, રાગ પહેલો આવે વ્યવહાર અને એના પછી અનુભૂતિનો ... કરે, એવું કાંઈ કહ્યું નથી. ત્યાં તો છોડીને એમ કહ્યું. છે ને? વિભાવ પરિણામને છોડીને. વ્યવહાર રાગની મંદતાના ભાવ છે તેને છોડીને. એને રાખીને આ નિર્વિકલ્પ અનુભવ થાય?

મુમુક્ષુ :- .. ઉપાય બતાવો.

ઉત્તર :- આ બાજુ કર્યો એટલે પેલું છૂટી જાય છે. ઉપદેશમાં તો શું આવે? ... એમ છે? ... પણ વસ્તુ તરફના અનુભવમાં ઠરતાં રાગ છૂટી જાય છે એને છોડો એમ કહેવામાં આવે છે.

‘પુનઃ વહ નિરંજન કૈસા હૈ જિસે દ્રવ્યભાવરૂપ પુણ્ય નહીં,...’ આહાહા..! આત્મામાં દ્રવ્યપુણ્ય અને ભાવપુણ્ય બેય નથી. ભાવ જે વ્યવહાર કલ્પો એ આત્મામાં નથી, એમ કહે છે. ભાવપુણ્ય રાગ-શુભરાગ એ આત્મામાં નથી. એને છોડીને એનું ધ્યાન કર એમ કીધું છે. ‘દ્રવ્યભાવરૂપ પુણ્ય નહીં, તથા પાપ નહીં હૈ, રાગદ્વેષરૂપ ખુશી...’ રાગથી ખુશી અને દ્વેષથી રંજ-ખેદ થવો એ એમાં નથી. રાગથી ખુશી થવું અને દ્વેષથી રંજક આમ ખેદ થવો એ પણ એમાં છે નહિ. આહાહા..!

‘और जिसके क्षुधा आदि...’ અઢાર દોષ છે ને? ‘ક્ષુધા આદિ દોષોંમેં સે એક ભી દોષ નહીં હૈ...’ આહાહા..! ક્ષુધા-તૃષ્ણા આદિ વસ્તુમાં ક્યાં છે? પરમાત્મા પણ ક્ષુધા-તૃષ્ણા રહિત પર્યાયમાં થઈ ગયા છે. કેમ કે વસ્તુમાં નથી તો પર્યાયમાં થઈ ગયા છે. આહાહા..! પેલા કહે, ભગવાનને પણ આહાર છે, શરીરને રોગ છે, દવા કરે. બહુ ફેર કરી નાખ્યો. માણસને .. જેવો બનો. ગુમાવે. પરમાત્માને માણસ જેવો બનાવી નાખ્યો. એને રોગ થાય, એની દવા લે ને ખાય. આહાહા..! જેના સ્વરૂપમાં જ ક્ષુધા-તૃષ્ણા નથી, એની પરિણતિ જ્યાં પ્રગટ થઈ એને ક્ષુધા-તૃષ્ણા ક્યાંથી હોય? એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ‘વહી શુદ્ધાત્મા નિરંજન હૈ, ઐસા તૂ જાન.’ ‘ઐસે નિજ શુદ્ધાત્માકે...’ પાછું લીધું જોયું! ‘ઐસે નિજ શુદ્ધાત્માકે પરિજ્ઞાનરૂપ..’ એનું જ્ઞાનરૂપ. સર્વથા પ્રકારે એના જ્ઞાનરૂપ ‘વીતરાગનિર્વિકલ્પસમાધિમેં સ્થિત હોકર...’ આહાહા..! ‘તૂ અનુભવ કર.’

‘ઈસ પ્રકાર તીન દોહોંમે જિસકા સ્વરૂપ કહા ગયા હૈ, ઉસે હી નિરંજન જાનો,...’ એને નિરંજન જાણ, એમ કહે છે. ત્રણોમાં છેલ્લે નિરંજન છે ને? ‘અન્ય કોઈ ભી પરિકલ્પિત નિરંજન નહીં હૈ.’ બીજો કોઈ કલ્પના કરીને નિરંજન ભગવાન નથી. ‘ઈન તીન દોહોંમે જો નિર્મલ જ્ઞાન દર્શનસ્વભાવવાલા નિરંજન કહા ગયા હૈ,...’ નિર્મળ જ્ઞાનદર્શનસ્વભાવ નિરંજન ‘વહી ઉપાદેય હૈ.’ લ્યો! ભાવાર્થ કીધો. આગમર્થ, મતર્થ અને આ ભાવાર્થ. નિર્મળ જ્ઞાનદર્શન સ્વભાવ એવો જે નિરંજન ભગવાનઆત્મા એ જ ધર્મીને ઉપાદેય છે, આદરણીય છે, ગ્રહણ કરવા લાયક છે. બાકી બધું છોડવા લાયક છે. (શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

अथ धारणाध्येययन्त्रमन्त्रमण्डलमुद्रादिकं व्यवहारध्यानविषयं मन्त्रवादशास्त्रकथितं यत्तन्निर्दोषपरमात्मारधनाध्याने निषेधयन्ति -

२२) जाणु ण धारणु धेउ ण वि जासु ण जंतु ण मंतु।

जासु ण मंडलु मुद्द ण वि सो मुणि देउ अणंतु॥२२॥

यस्य न धारणा ध्येयं नापि यस्य न यन्त्रं न मन्त्रः।

यस्य न मण्डलं मुद्रा नापि तं मन्यस्व देवमनन्तम्॥२२॥

यस्य परमात्मनो नास्ति न विद्यते। किं किम्। कुम्भकरेचकपूरकसंज्ञावायुधारणादिकं प्रतिमादिकं ध्येयमिति। पुनरपि किं किं तस्य। अक्षररचनाविन्यासरूपस्तम्भनमोहनादिविषयं यन्त्रस्वरूपं विविधाक्षरोच्चारणरूपं मन्त्रस्वरूपं च अपमण्डलवायुमण्डलपृथ्वीमण्डलादिकं गारुडमुद्राज्ञानमुद्रादिकं च यस्य नास्ति तं परमात्मानं देवमाराध्यं द्रव्यार्थिकनयेनानन्तम-विनश्वरमनन्तज्ञानादिगुणस्वभावं च मन्यस्व जानीहि। अतीन्द्रियसुखास्वादविपरीतस्य जिह्वेन्द्रियविषयस्य निर्मोहशुद्धात्मस्वभावप्रतिकूलस्य मोहस्य वीतरागसहजानन्दपरम-समरसीभावसुखरसानुभवप्रतिपक्षस्य नवप्रकाराब्रह्मव्रतस्य वीतरागनिर्विकल्पसमाधिघातकस्य मनोगतसंकल्पविकल्पजालस्य च विजयं कृत्वा हे प्रभाकरभट्ट शुद्धात्मानमनुभवेत्यर्थः। तथा चोक्तम् - 'अक्खाण रसणी कम्माण मोहणी तह वयाण बंभं च। गुत्तिसु य मणगुत्ती चउरो दुक्खेहिं सिज्झंति॥'॥२२॥

आगे धारणा, ध्येय, यंत्र, मंत्र, मंडल, मुद्रा आदिक व्यवहारध्यानके विषय मंत्रवाद शास्त्रमें कहे गए हैं, उन सबका निर्दोष परमात्माकी आराधनारूप ध्यानमें निषेध किया है।

गाथा - २२

अन्वयार्थ :- [यस्य] जिस परमात्माके [धारणा न] कुम्भक, पूरक, रेचक नामवाली वायुधारणादिक नहीं है, [ध्येयं नापि] प्रतिमा आदि ध्यान करने योग्य पदार्थ भी नहीं है, [यस्य] जिसके [यन्त्रः न] अक्षरोंकी रचनारूप स्तम्भन मोहनादि विषयक यंत्र नहीं है, [मन्त्रः न] अनेक तरहके अक्षरोंके बोलनेरूप मंत्र नहीं है, [यस्य] और जिसके [मण्डलं न] जलमंडल, वायुमंडल, अग्निमंडल, पृथ्वीमंडलादिक पवनके भेद नहीं हैं, [मुद्रा न] गारुडमुद्रा, ज्ञानमुद्रा आदि मुद्रा नहीं हैं, [तं] उसे [अनन्तम्] द्रव्यार्थिकनयसे अविनाशी तथा अनंत ज्ञानादिगुणरूप [देवम् मन्यस्व] परमात्मदेव जानो।

भावार्थ :- अतीन्द्रिय आत्मीक-सुखके आस्वादसे विपरीत जिह्वाइंद्रिके विषय (रस) को जीतके निर्मोह शुद्ध स्वभावसे विपरीत मोहभावको छोड़कर और वीतराग सहज आनंद परम समरसीभाव सुखरूपी रसके अनुभवका शत्रु जो नौ तरहका कुशील उसको तथा

નિર્વિકલ્પસમાધિકે ઘાતક મનકે સંકલ્પ-વિકલ્પોંકો ત્યાગકર હે પ્રભાકર ભદ્ર, તૂ શુદ્ધાત્માકા અનુભવ કરા. એસા હી દૂસરી જગહ ભી કહા હૈ - “અક્ષાણેતિ” ઇસકા આશય ઇસ તરહ હૈ, કિ ઇન્દ્રિયોંમેં જીભ પ્રબલ હોતી હૈ, જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મોંમેં મોહ કર્મ બલવાન હોતા હૈ, પાંચ મહાવ્રતોંમેં બ્રહ્મચર્ય વ્રત પ્રબલ હૈ ઓર ત્રીન ગુપ્તિયોંમેંસે મનોગુપ્તિ પાલના કઠિન હૈ। યે ચાર બાતેં મુશ્કિલસે સિદ્ધ હોતી હૈં। ૨૨।

હવે, મંત્રવાદશાસ્ત્રમાં વ્યવહારધ્યાનના વિષયભૂત જે ધારણા, ધ્યેય, યંત્ર, તંત્ર, મંત્ર, મંડલ, મુદ્રાદિક કથ્યાં છે તેનો નિર્દોષ પરમાત્માની આરાધનારૂપ ધ્યાનમાં નિષેધ કરે છે :

ભાવાર્થ : અતીન્દ્રિય સુખના આસ્વાદથી વિપરીત જિહ્વેન્દ્રિયના વિષયને, નિર્મોહ શુદ્ધ આત્મસ્વભાવથી પ્રતિકૂળ મોહને, વીતરાગ સહજાનંદરૂપ પરમસમરસીભાવસ્વરૂપ સુખરસના અનુભવથી પ્રતિપક્ષ નવ પ્રકારના અબ્રહ્મચર્યવ્રતને (કુશીલને) અને વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિના ઘાતક મનના સંકલ્પ-વિકલ્પની જાળને જીતીને હે પ્રભાકરભદ્ર ! તું શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ કર એવો ભાવાર્થ છે. કહ્યું પણ છે કે :

‘અક્ષાણ રસણી કમ્માણ મોહણી તહ વયાણ બંભં ચા ગુત્તીસુ ય મણગુત્તી ચરો દુક્ષેહિં સિજ્ઝંતિ।

અર્થ : ઈન્દ્રિયોમાં જીભ પ્રબળ છે, જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મોમાં મોહનીય બળવાન છે તથા પાંચમહાવ્રતોમાં બ્રહ્મચર્યવ્રત પ્રબળ છે અને ત્રણ ગુપ્તિઓમાં મનોગુપ્તિ પાળવી કઠણ છે; એ ચારે ભાવો મુશ્કેલીથી સિદ્ધ થાય છે. ૨૨.

વીર સંવત ૨૫૦૨, જયેષ્ઠ વદ ૯, રવિવાર
તા. ૨૦-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૨૨-૨૩, પ્રવચન નં. ૧૩

૨૨-ગાથા. ‘પરમાત્મપ્રકાશ’

૨૨) જાણુ ણ ધારણુ ધેડ ણ વિ જાસુ ણ જંતુ ણ મંતુ।

જાસુ ણ મંડલુ મુદ્ધ ણ વિ સો મુણિ દેડેં અણંતુ। ૨૨।

આહાહા..! ‘આગે ધારણા, ધ્યેય, યંત્ર, મંત્ર, મંડલ, મુદ્રા આદિક વ્યવહારધ્યાનકે વિષય મંત્રવાદ શાસ્ત્રમેં કહે ગયે હેં, ઉન સબકા નિર્દોષ પરમાત્માકી આરાધનારૂપ ધ્યાનમેં નિષેધ ક્રિયા હૈ.’ આહાહા..!

અન્વયાર્થ :- ‘જિસ પરમાત્માકે...’ ભગવાન પરમસ્વરૂપ જે અનંત આનંદ, એવી જે